

**HAFNARFJÖRÐUR**  
**Hamranes**  
**Fornleifaskráning vegna deiliskipulags**



**Heiðrún Eva Konráðsdóttir sagnfræðingur**

**Byggðasafn Hafnarfjarðar 2019**

**Fornleifaskráning**

## Efnisyfirlit

Inngangur .....	2
Fornleifar og tilgangur fornleifaskráningar. ....	2
Aðferð við skráningu .....	3
Skráningarsvæðið .....	3
Saga .....	3
Fornleifaskráning.....	4
Niðurstöður .....	5
Kort af fornleifum á deiliskipulagssvæðinu .....	6
Punktaskrá .....	6
Heimildaskrá.....	7

## Inngangur

Fornleifaskráning í Hamranesi í Hafnarfirði, var unnin í október 2019. Fornleifaskráningin var gerð að beiðni Umhverfis- og skipulagssviðs Hafnarfjarðarbæjar vegna deiliskipulags í Hamranesi.

Fornleifaskráning hefur áður verið gerð fyrir svæðið; *Fornleifaskráning í landi Hvaleyrar og Grísaness. Hafnarfirði 2005* eftir Katrínu Gunnarsdóttur fornleifafræðing. Er hún notuð til grundvallar í þessari fornleifaskráningu.

Til er svæðisskráning fornleifa í Hafnarfirði sem var gerð af Fornleifastofnun Íslands 1998: *Fornleifaskráning í Hafnarfirði I*. Hildur Gestsdóttir og Sædís Gunnarsdóttir. Fornleifastofnun Íslands FS065-98-12. Reykjavík 1998.

Heiðrún Eva Konráðsdóttir gekk svæðið og mældi upp minjar í október 2019 ásamt Rósu Karen Borgþórsdóttur. Kort af fornleifunum vann Elsa Guðmunda Jónsdóttir landfræðingur á Umhverfis- og skipulagssviði Hafnarfjarðarbæjar.

## Fornleifar og tilgangur fornleifaskráningar.

Með fornleifaskráningu er hægt að fá heildarsýn yfir minjar og gildi þeirra. Samkvæmt lögum um menningarminjar frá árinu 2012, sem tóku gildi 1. janúar 2013 eru allar fornleifar friðaðar og sumar þeirra friðlýstar. Þeim má enginn, hvorki landeigandi, framkvæmdaaðili né nokkur annar spilla, granda né úr stað færa, nema með leyfi Minjastofnunar Íslands (21. gr.). Því eru allar fornleifar á framkvæmdasvæðinu sem og annarsstaðar, þ.e. þær minjar sem eru eldri en 100 ára, friðaðar skv. lögnum. Ennfremur segir í lögnum:

Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

1. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstaði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
2. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
3. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
4. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
5. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
6. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
7. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
8. haugar, dysjar og aðrir greftrunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
9. skipsflök eða hlutar þeirra.<sup>1</sup>

Ef minjar koma í ljós við hugsanlegar framkvæmdir á svæðinu ber að tilkynna það til Minjastofnunar Íslands sem mun ákvarða nánar um mótvægisáðgerðir. Þegar ekki er hægt að tryggja öryggi fornleifa eða þær þarf að fjarlægja af einhverjum ástæðum þarf að grípa til mótvægisáðgerða. Slíkar áðgerðir geta verið af ýmsum toga allt frá nákvæmri GPS staðsetningu og ljósmyndun að nákvæmri fornleifarannsókn. Fer umfang rannsókna gjarnan eftir aldri fornleifanna og tegund þeirra. Leita þarf leyfis Minjastofnunar Íslands í öllum tilfellum og stofnunin ákveður umfangið og setur þá skilmála sem henni kann að þykja nauðsynlegir.

<sup>1</sup> Lög um menningarminjar 2012 nr. 80 29. júní. Heimasíða Alþingis.

## Aðferð við skráningu

Áður en að hin eiginlega fornleifaskráning hefst var farið í gegnum þær heimildir sem aðgengilegar voru, svo sem örnefnaskrár, jarðabækur, byggðasögu og eldri fornleifaskráningar. Þá voru skoðaðar loftmyndir af viðkomandi svæði sem geta gefið upplýsingar um minjar. Vinna á vettvangi fólst í því að að ganga svæðið og skoða og skrá hvar minjar eru staðsettar eða hafa verið staðsettar samkvæmt heimildum.

Í þessari skýrslu er notast við fornleifaskrá Katrínar Gunnarsdóttur *Fornleifaskráning í landi Hvaleyrar og Grísaness. Hafnarfirði* frá árinu 2005 sem nær yfir framkvæmdasvæðið. Svæðið var gengið og minjarnar mældar upp og ljósmyndir teknar.

Heiðrún Eva Konráðsdóttir hjá Byggðasafni Hafnarfjarðar gekk svæðið í október 2019 ásamt Rósu Karen Borgþórsdóttur. Um samantekt skýrslu sá Heiðrún Eva Konráðsdóttir.

## Skráningarsvæðið

Skráningarsvæðið heitir Hamranes og er um 25 ha af stærð. Heiðrún Eva Konráðsdóttir gekk svæðið 9.10.2019 og 14.10.2019 ásamt Rósu Karen Borgþórsdóttur. Aðeins ein fornleif fannst á svæðinu 2061-1 en hún var áður skráð í skýrslu Katrínar Gunnarsdóttur frá árinu 2005 *Fornleifaskráning í landi Hvaleyrar og Grísaness. Hafnarfirði*. Yfirlitskort af framkvæmdasvæðinu er að finna aftast í skýrslunni.

## Saga

Þar sem svæðið sem hér er skráð er aðeins lítið brot af landi Hvaleyrar er stiklað á stóru í sögu svæðisins. Samantektin er að hluta unnin upp úr skýrslu Katrínar Gunnarsdóttur frá árinu 2005 *Fornleifaskráning í landi Hvaleyrar og Grísaness. Hafnarfirði*.

Elstu heimildir um Hvaleyri er að finna í Hauksbók Landnámu er Hrafna-Flóki Vilgerðarson fann hval rekinn á eyrinni og nefndi hana því Hvaleyri. Í Landnámu er þess einnig getið að Ásbjörn Össurarson bróðursonur Ingólfs Arnarssonar hafi numið land milli Hraunholtslækjar og Hvassahrauns, ásamt öllu Álftanesi.<sup>2</sup>

Árið 1395 var Hvaleyri í eigu Viðeyjarklausturs og leigan til klaustursins var 4 hndr.<sup>3</sup> Árið 1448 var getið um kirkju á Hvaleyri<sup>4</sup> svo er lítið um heimildir um Hvaleyri þar til í byrjun 18. aldar. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frá árinu 1703 var getið um hálfkirkju á Hvaleyri og að þar hafi verið þjónað þrisvar sinnum á ári, kirkjan var á þeim tíma hálfkirkja frá Görðum á Álftanesi og jörðin var konungseign. Í Jarðabókinni er að finna greinagóða lýsingu á Hvaleyri þar sem sagt er frá búsetuháttum, landgæðum og hjáleigum. Ábúandi jarðarinnar árið 1703 var Ormur Jónsson, leigukúgildi eru þrjú, landskuld eitt hundrað og heimilismenn eru sex talsins. Túnin spilltust reglulega af sandgangi og engar voru engjar. Vatnsból var ekki gott og gat þrotið hvenær sem var árs.<sup>5</sup> Á árunum 1754-1757 bjó enginn á Hvaleyri og er það sjálfsagt ein aðal ástæða þess að bæjarhús og tún spilltust. Árið 1815 var jörðin seld á uppboði og þar með fór hún úr konungseigu, kaupandi var Bjarni Sívertsen. Árið 1834 keypti Jón Illugason snikkari jörðina af dánarbúi Bjarna. Jón Illugason seldi jörðina Jóni Hjartarsyni í Miðengi í Árnessýslu. Við andlát Jóns tók ekkja hans Þórunn Sveinsdóttir við Hvaleyri, árið 1868 gaf hún Sigríði Jónsdóttur frændkonu mans síns mestan hluta jarðarinnar. Sigríður giftist síðar Bjarna Steingrímssyni hreppstjóra á Hliði. Jörðin var seld síra Þórarni Böðvarssyni árið 1870. Síra Þórarinn og kona hans gáfu hluta af jörðinni til stofnunar alþýðu- og gagnfræðaskóla Flensborg í Hafnarfirði árið 1887.<sup>6</sup>

Í Jarðabók frá árinu 1803 eru nefndar fjórar hjáleigur á Hvaleyri, það eru; Bindindi, Lönd,

<sup>2</sup> Hauksbók Landnámu.

<sup>3</sup> *Íslenskt Fornbréfastafn III*. Bls. 597

<sup>4</sup> *Íslenskt Fornbréfastafn IV*. Bls. 751

<sup>5</sup> Árne Magnússon og Páll Vídalín: *Jarðabók III*. Kaupmannahöfn 1923-1924. Bls. 168-170.

<sup>6</sup> Sigurður Skúlason: *Saga Hafnarfjarðar*. Reykjavík 1933. Bls. 35-37 og 42-44.

Lásastaðir og Ásgautsstaðir.<sup>7</sup>

Í *Sögu Hafnarfjarðar* frá árinu 1933, segir m.a. að á Hvaleyri hafi verið kirkja í kaþólskum sið en eigi var kunnugt hvenær hún hafi verið reist fyrst. Þessi kirkja hefur verið graftarkirkja því enn sást fyrir kirkjugarði í túni heimajarðarinnar á Hvaleyri.<sup>8</sup> Hvaleyrarkirkju er fyrst getið 1444-1481 en hugsanlega gæti hún verið mun eldri. Aðeins eru varðveittar tvær lýsingar á Hvaleyrarkirkju og gripum hennar í þeirri eldri sem er frá árunum 1625-1634 var kirkjan sögð í fjórum stafgólfum sem þýðir að hún var á bilinu 5,7-6,8 m að lengd og 2,85-3,4 m að breidd.<sup>9</sup>

## Fornleifaskráning

*Hamranes 2061-1*



**Fornleifa nr.:** 2061-1

**Gamalt nr.:** 9-80

**Hlutverk:** Fjárskýli

**Tegund:** Hleðsla

**Aldur:** 1550-1900

**Hnit:** 355825,924 396542,873

**Staðarhættir:** Hellirinn er norðan í hraunrana, rétt sunnan við veg sem er frá spennistöðinni upp á Ásfjall.

**Lýsing:** Fjárhellirinn er á svæði sem merkt er J á korti yfir ný byggingasvæði í landi Hvaleyrar, Hamranes. Hann er rétt sunnan við veg sem er frá spennistöðinni upp á Ásfjall, svokallaðan línuveg. Hellirinn sem er norðan í hraunrana, er í smá sveig um 8 m langur og opinn á móti norðaustri. Hleðslur sem hafa verið veggjahleðslur í hellinum hafa hrunið inn í hellinn og er hann illfær. Í athugasemdum Katrínar Gunnarsdóttur í fornleifaskýrslunni *Fornleifaskráning í landi Hvaleyrar og Grísaness. Hafnarfirði* frá árinu 2005 segir: „Þar sem hleðslur fjárhellisins hafa hrunið niður og varla mögulegt að segja til um hvar og hvernig þær hafa verið, er ekki ástæða til að varðveita hellinn sem heimild um búsetuhætti fyrri tíma.“

**Minjagildi:** Lítið

**Hætta:** Hætta

**Hættuorsök:** Vegna bygginga

**Ástand:** Greinanlegar fornleifar

<sup>7</sup> J. Johnson. *Jarðatal á Íslandi*. Kaupmannahöfn 1803. Bls. 91.

<sup>8</sup> Sigurður Skúlason: *Saga Hafnarfjarðar*. Reykjavík 1933. Bls. 23.

<sup>9</sup> Gunnlaugur Haraldsson: *Helgistaðir við Hafnarfjörð. Garðaprestakall hið forna*. 1. bindi. Bls. 405, 408.

## Niðurstöður

Að beiðni Umhverfis og skipulagssviðs Hafnarfjarðarbæjar var farið í endurskráningu fornleifa á Hamranessvæðinu vegna deiliskipulags við Hamranes í Hafnarfirði. Fornleifaskráning hefur áður verið gerð fyrir svæðið Katrín Gunnarsdóttir: *Fornleifaskráning í landi Hvaleyrar og Grísaness. Hafnarfirði árið 2005*. Ein fornleif, fjárhellir, fannst við vettvangsathugun í október 2019 en hún var einnig í skrá Katrínar Gunnarsdóttur. Hleðslur við hellin eru fallnar saman og því erfitt að sjá hvernig þær hafa legið. Engar aðrar minjar fundust á svæðinu enda svæðið þakið hrauni sem er grasi og mosavaxið að hluta og engar heimildir um aðrar fornleifar á svæðinu.

Ef minjar koma í ljós við framkvæmdir á svæðinu ber að tilkynna það til Minjastofnunar Íslands sem mun ákvarða nánar um mótvægisáðgerðir. Þegar ekki er hægt að tryggja öryggi fornleifa eða þær þarf að fjarlægja af einhverjum ástæðum þarf að grípa til mótvægisáðgerða. Slíkar áðgerðir geta verið af ýmsum toga allt frá nákvæmri GPS staðsetningu og ljósmyndun að nákvæmri fornleifarannsókn. Fer umfang rannsókna gjarnan eftir aldri fornleifanna og tegund þeirra. Leita þarf leyfis Minjastofnunar Íslands í öllum tilfellum og stofnunin ákveður umfangið og setur þá skilmála sem henni kann að þykja nauðsynlegir.

---



## Kort af fornleifum á deiliskipulagssvæðinu



### Punktaskrá

2061-1	355825,924	396542,873
--------	------------	------------

## Heimildaskrá

Árni Magnússon og Páll Vídalín: *Jarðabók III*. Kaupmannahöfn 1923-1924.

Gunnlaugur Haraldsson: Helgistaðir við Hafnarfjörð. Garðaprestakall hið forna. 1. Bindi. 2014.

Hauksbók Landnámu.

*Íslenskt Fornbréfastafn þriðja bindi. Diplomatarium Islandicum*. Kaupmannahöfn 1896.

*Íslenskt Fornbréfastafn fjórða bindi. Diplomatarium Islandicum*. Kaupmannahöfn 1897.

J. Johnson. Jarðatal á Íslandi. Kaupmannahöfn 1847.

Katrín Gunnarsdóttir: *Fornleifaskráning í landi Hvaleyrar og Grísaness Hafnarfirði*. Byggðasafn Hafnarfjarðar. 2005.

Sigurður Skúlason: *Saga Hafnarfjarðar*. Reykjavík 1933.

Hildur Gestsdóttir og Sædís Gunnarsdóttir: *Fornleifaskráning í Hafnarfirði I*. Fornleifastofnun Íslands FS065-98-12, Reykjavík 1998.

Lög um menningarminjar 2012 nr. 80 29. júní. Heimasíða Alþingis: <http://www.althingi.is/lagas/nuna/2012080.html>. Lögin tóku gildi 1. janúar 2013. Þingskjal 1610, 140. lögjafarþing 316. mál: menningarminjar (heildarlög).